

LUND UNIVERSITY

Nationaldemokraterna, demokratin och kulturkampen

Om Sverigedemokraternas ideologiska förebilder

Edgren, Lars; Edgren, Monika

Published in:

Människor, mening och motstånd

2020

Document Version:

Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Edgren, L., & Edgren, M. (2020). Nationaldemokraterna, demokratin och kulturkampen: Om Sverigedemokraternas ideologiska förebilder. I S. Nyzell, & S. Lindholm (Red.), *Människor, mening och motstånd: En vänbok till professor Mats Greiff* (s. 29). (Skrifter med historiska perspektiv; Vol. 24). Malmö University.

Total number of authors:

2

Creative Commons License:

CC BY-NC-ND

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Människor, mening och motstånd

En vänbok till professor Mats Greiff

Stefan Nyzell och Susan Lindholm (red.)

Skrifter med historiska perspektiv 24

Skriftserien *Skrifter med historiska perspektiv* ges ut av Historiska studier, Institutionen för samhälle, kultur och identitet vid Malmö universitet. Syftet är att sprida forskning med historiska perspektiv av forskare med anknytning till institutionen och dess forskningsmiljö.

Skriftserien startades 2001 och ger ut monografier, antologier, avhandlingar, festskrifter och konferensrapporter. Ansvarig för serien är ämneskollegiet i historia. En redaktionskommitté har ansvar för att manus granskas.

För tryckning av boken har finansiering sökts från Magnus Bergvalls stiftelse och Åke Wibergs stiftelse.

© Författarna

Omslag, layout och sättning: Fredrik Björk, **Big Bad Books**

Tryck: Holmbergs, Malmö

ISBN 978-91-7877-113-4 (tryckt)

ISBN 978-91-7877-114-1 (pdf)

DOI 10.24834/isbn.978-91-7877-114-1

Innehåll

<i>Stefan Nyzell & Susan Lindholm</i> Förord	6
<i>Irene Andersson</i> Revolutionär bolsjevik i päls och spetskrage. Aleksandra Kollontaj i dagspress, säkerhetspolismaterial och den nya kvinnorörelsen	10
<i>Lars Edgren & Monika Edgren</i> Nationaldemokraterna, demokratin och kulturkampen. Om Sverigedemokraternas ideologiska förebilder	29
<i>Susanna Hedenborg</i> Flickan med facklan. Gymnasten Karin Lindéns livsberättelse	54
<i>Johan Lundin & Fredrik Nilsson</i> En gränslöst god svensk moral? Invalidtransporter, känslor och moralisk positionering	76
<i>Nils Andersson</i> E.P. Thompson som historiker under förändrade politiska omständigheter	95
<i>Björn Horgby</i> Massornas teater	109
<i>Stefan Nyzell</i> Med ridpiskan på upploppet. Ridande polisen i Malmö i det tidiga 1900-talet	130
<i>Lennart Olausson</i> Kant och historiematerialismen. Några randanmärkningar till Max Adlers läsning av Kant och Marx	147
<i>Brian Roberts</i> Social Space and Life Patterns – A Sketch	162
<i>Bodil Liljefors Persson</i> Resa i Mayalandskap. Om motstånd, varaktighet och förändring utifrån nedslag i Chilam Balam-böckerna och Prins Wilhelms expedition 1920	184

<i>Lars Olsson</i>	207
Labor Migration and the transfer of a mode of production. The London Company of Virginia and the Expansion of the English Political Economy in the early 1600s.	
<i>Jesper Johansson</i>	225
Migranternas sociala rättigheter i Sverige. Jämförande perspektiv på välfärdsregimer och inkorporeringsregimer ca 1960–2010-talet	
<i>Vanja Lozic, Marickén Larsson, Luljetë Duraku & Teresa Vasiljev</i>	251
Tystnad och motstånd. Kollegialt utforskande av vuxnas makt och normer i utbildningsinstitutioner	
<i>Malin Thor Tureby</i>	277
Flyktingar och hjälpverksamhet i arkiv och historieskrivning	
<i>Hans Wallengren</i>	305
Svenska invandrare deporterade från USA 1890–1940	
<i>Lars Berggren</i>	329
John Henry och minneskulturen. Populärkultur, historiebruk och stridigheter kring en amerikansk balladhjälte	
<i>Joakim Glaser</i>	348
Fler än en motståndare. Fotboll och motstånd i östra Tyskland	
<i>Roger Johansson, Per-Markku Ristilammi, & Helena Tolvhed</i>	366
Zlatan som monument och tidsspegel	
<i>Martin Kjellgren</i>	391
Bokmarknadens materialitet. Mediarevolution och boklig kultur i 1500-talets Sverige	
<i>Susan Lindholm</i>	413
Silvana Imam – the new Swedish girl who just doesn't care	

Nationaldemokraterna, demokratin och kulturkampen. Om Sverigedemokraternas ideologiska förebilder

Lars Edgren & Monika Edgren

Om Sverigedemokraternas nazistiska påbrå har det skrivits och talats en hel del, däremot inte så ingående om den historiska ideologiska myllan de själva bekänner sig till och som är inbäddad i begreppet nationaldemokrati. Ordet har en nära koppling till Sverigedemokraternas historia. År 1998 bildades den Nationaldemokratiska studentföreningen i Lund. Bland grundarna fanns Björn Söder och Richard Jomshof, inom kort anslöt sig Jimmie Åkesson och Mattias Karlsson, alla numera ledande personer i partiet.¹ Ordet nationaldemokrat lanserades som ett politiskt begrepp av Teodor Holmberg 1906.² Samma år startade han med sin hustru, Cecilia Bååth Holmberg, tidningen *Sveriges väl*. I denna artikel ska vi reda ut innebörden av ordet nationaldemokrati vid tiden för det demokratiska genombrottet för att på så sätt närma oss det ideologiska arv som Sverigedemokraterna (SD) idag åberopar sig på och som ger en antydning om vart de är på väg. I sitt principprogram från 2011 hänvisar de till ovan nämnde Holmberg som en ideologisk förebild.³

Holmberg var verksam inom den nationella högern vid tiden för det demokratiska genombrottet i Sverige, det vill säga kring 1920. Vad var det som fick denna del av den nationella högern att välja ordet natio-

1 Louise Lennartsson, "Sverigedemokraternas brokiga historia i Lund", *Lundagård* 8/9 2018 <<https://www.lundagard.se/2018/09/08/sverigedemokraternas-brokiga-historia-i-lund/>> (2/4 2020).

2 En sökning på "nationaldemokrat*" i KB:s databas med svenska dagstidningar visar att det är först i samband med Holmbergs föredrag under 1906 som ordet används som politisk beteckning i ett svenskt sammanhang. Ordet användes dock tidigare i utrikesbevakningen. (<https://tidningar.kb.se/> (sökning 31/3 2020).

3 Sverigedemokraternas principprogram 2011 <<https://snd.gu.se/sv/vivill/party/sd/c/2011>> (28/1 2020). I skrivande stund har det vid landsdagarna 2019 antagna nya principprogrammet ännu inte publicerats på Sverigedemokraternas hemsida: <<https://sd.se/dokument/>> (12/6 2020). Även Rudolf Kjellén talade 1906 om behovet av en "nationell demokrati", Nils Elvander, *Harald Hjärne och konservatismen* (Stockholm 1961) s. 282.

Bild 1. Sveriges våls tidningshuvud följde med genom alla åren. Det dominerades av en svensk flagga. Svärdet hänvisade till tidningens genomgående försvarsvänlighet, mursleven till en hög värdering av det fysiska arbetet och en ambition att rekrytera arbetare till den nationella saken. Blomsterkransen ska måhända minna om det traditionella svenska midsommarfirandet.

naldemokratisk och vad inbegreps i ordet, som inte tillhör de etablerade idéhistoriska begreppen även om det var i omlopp inom den extrema högern i Sverige i slutet av 1900-talet? Ett kortlivat nationaldemokratiskt parti bildades 1983 som en utbrytning ur Bevara Sverige Svenskt (BSS).⁴ År 2001 bildades Nationaldemokraterna, denna gång som en utbrytning ur Sverigedemokraterna.⁵ Partinamnet har förekommit historiskt i olika länder, till exempel Tysklands nationaldemokratiska parti (NDP), ett högerextremt parti bildat 1964.⁶

4 Stieg Larsson & Mikael Ekman, *Sverigedemokraterna: Den nationella rörelsen* (Stockholm 2001) s. 88–89.

5 Richard Slätt, "Nazistisk maktdemonstration", Expo 14/5 2003 <<https://expo.se/arkivet/2003/05/nazistisk-%C2%BBmaktdemonstration%C2%AB>> (10/3 2020); Mats J. Larsson, "Nationaldemokraterna läggs ned", Dagens Nyheter 23/4 2014 <<https://www.dn.se/nyheter/politik/nationaldemokraterna-laggs-ned/>> (10/3 2020); Ekman & Larsson, (2001) s. 183.

6 Uppslagsordet Nationaldemokratische Partei Deutschland i Historisches Lexikon Bayerns <[https://www.historisches-lexikon-bayerns.de/Lexikon/Nationaldemokratische_Partei_Deutschlands_\(NPD\),_Landesverband_Bayern](https://www.historisches-lexikon-bayerns.de/Lexikon/Nationaldemokratische_Partei_Deutschlands_(NPD),_Landesverband_Bayern)> (28/1 2020).

Som redaktör för *Sveriges väl* efterträddes Holmberg av Knut Hallons-tén (1881–1967) som drev tidningen vidare tills den lades ner 1926. Även om Holmberg lämnat redaktörsskapet vid tiden för det demokratiska genombrottet var han en flitig medarbetare. Vid flera tillfällen använde tidningen ordet nationaldemokratisk som beteckning för sin politiska inriktning. Ordet användes också som titel på en tidning, *National-Demokraten*, startad 1916. Vad är det för arv som Sverigedemokraterna åberopar och omsluter när de ungefär hundra år senare väljer att anknyta till den svenska nationaldemokratin? Vart vill de med dessa hänvisningar leda Sverige och vilka är de demokratiska implikationerna? Vi ställer frågan vad det var för slags demokrati som förordades mitt under det demokratiska genombrottet i svensk politik och vilken innebörd som lades i begreppet nation? Hur samverkade konstruktionen av nation, klass och kön i tidningens ideologi?⁷

Vårt syfte är att granska hur de två begreppen som förts samman i ordet nationaldemokrati användes i tidningen *Sveriges väl*. Vi kommer att lägga vikt vid hur dessa och andra centrala tankefigurer knyter an till Sverigedemokraternas demokratisyn och de kulturella värden som vägleder deras utopi.

Utgångspunkter och avgränsningar

Forskning om högerens historia och ideologiska rötter är, som Torbjörn Nilsson framhållit, mycket liten. De så kallade ”naturliga gemenskaper” som högern anammat; ”familj, kyrka, hembygd, stat och nation” är ett i stort sett utforskat område, skrev han år 2000.⁸ Han har senare bidragit med en bok om högerens hundraåriga historia där dessa aspekter utvecklas. Nilsson påpekar att den kristna tron och värnandet om traditioner ramar in dessa gemenskaper under första halvan av 1900-talet.⁹ Idébryt-

7 Fruktbarheten av att i analysen utgå från att klass, kön och nationalitet/etnicitet samverkar är väl dokumenterad i forskningen och har även understrukits av Mats Greiff i hans studier av konflikterna på Nordirland. Mats Greiff, *Kvinnorna marscherade demonstrativt iväg: Strejker och facklig organisering bland kvinnliga textilarbetare i Ulster 1870–1914* (Ystad 1996); Greiff, Mats, ”Vi bodde, bad och blev utbildade som om vi vore på skilda kontinenter”: *Katolska och protestantiska arbetare i Belfast 1850–1914* (Malmö 2004). Vi delar hans syn och har här ambitionen att arbeta med dessa utgångspunkter.

8 Torbjörn Nilsson, ”Moderniseringens vän eller fiende? Den svenska högern 1904–2000”, i Anders Björnsson & Peter Luthersson (red.), *Efter partistaten: Uppsatser om politiska kulturer igår, idag och imorgon* (Stockholm 2000) s. 89.

9 Torbjörn Nilsson, *Mellan arv och utopi: Moderata vägval under hundra år, 1904–*

ningarna inom högern och bondepartierna har Rolf Torstendahl beskrivit. Han har därvid även tecknat bilden av den så kallade nykonservatismen som han tolkar som den extrema form av konservatism som utvecklades i flera länder vid tiden för första världskriget och därefter och som ledde fram till fascism och nazism. Men även inom gammelhögern fanns ideologiskt gods som de delade med de nykonservativa, till exempel demokratiföraktet.¹⁰ Det fanns även bland vissa högermän sympatier för Mussolinis fascism. Jarl Hjalmarsson, långt senare partiledare för högern (1950–1961), deklarerade 1927 att ”konservatism står mot demokrati”.¹¹ Inom den nykonservativa kretsen befann sig tidningen *Sveriges väl*. Vår studie är begränsad i förhållande till Torstendahls analys av extremhögern i det att hans studie berör många olika teman, men på andra sätt utvidgad och fördjupad med hänvisning till de så kallade ”naturliga gemenskaper” som Nilsson identifierat.

Sverigedemokraternas beröringspunkter med mellankrigstiden har tidigare framhållits i tidningsdebatter, men det rör det sig då vanligen om 1930-talet och relationen till Sveriges nationella förbund. I denna artikel går vi längre tillbaka i tiden för att undersöka förbindelser mellan Sverigedemokraterna och de ideologiska inspirationer de själva framför.¹²

Med en ideologikritisk ansats undersöker vi vilka kopplingar som görs mellan nation, demokrati, klass och kön i syfte att mejsla fram innebörden av det sammansatta begreppet nationaldemokrati så som det refererades till i *Sveriges väl*. Härigenom skapar vi en fördjupad kunskap om Sverigedemokraternas ideologiska arv. Partiets kopplingar till tidiga nationaldemokratiska rötter har undgått djupare granskningar.

Källmaterialet utgörs av tre årgångar av veckotidningen *Sveriges väl*. Vi följer den tidning Holmberg grundade och förblev en aktiv medar-

2004 (Stockholm 2004) s. 152 och 205–206.

10 Rolf Torstendahl, *Mellan nykonservatism och liberalism: Idébrytningar inom högern och bondepartierna 1918–1934* (Uppsala 1969).

11 Nilsson (2004) s. 147.

12 Per Svensson, *Vasakärven och järnröret: Sverigedemokraterna och den långa bruna skuggan från 30-talet* (Stockholm 2015); Ola Larsmo & Per Svensson, ”SD:s hat mot demokratin är konstant”, *Dagens Nyheter* 7/10 2015; Tobias Hübinette, ”SD:s ideologiska föregångare och förebilder och den svenska socialkonservatismen” <<https://tobiashubINETTE.wordpress.com/2015/07/10/sd-socialkonservatism-unghogern/>> (12/6 2020); Jfr. också Lars Edgren, ”En antidemokratisk SD-förebild”, *Opulens* 6/9 2018 <<https://www.opulens.se/opinion/en-antidemokratisk-sd-forebild/>> (12/6 2020); Lars Edgren, ”Sverigedemokraternas ideologi är knuten till en lång svensk idétradition, med nära förbindelser till fascism”, *Sydsvenskan* 12/10 2018.

betare i under dessa år. Undersökningen utgår från åren 1918–1921 då de politiska förändringar genomfördes som ledde till att den i stort sett allmänna rösträtten slutligen infördes i Sverige. Vår tanke är att just dessa år, som också internationellt var dramatiska, tvingade fram ställningstaganden till demokrati och nation i tidningen. Tyvärr är årgång 1918 förkommen på Universitetsbiblioteket i Lund och i detta sammanhang har det inte varit möjligt för oss att genomföra en forskningsresa. Enligt vår bedömning skulle inte resultaten förändras.¹³ Ett kompletterande material är också den av Holmberg skrivna pamflett där han introducerade ordet nationaldemokrati.¹⁴ Analysen är uppdelad på två teman: demokrati och nation.

Demokrati

I undersökningen av demokratisynen kommer vi att visa på några sammanlänkade aspekter: rösträtt och kvinnors medborgarskap, parlamentarism samt partier och klass. Men först en kort redogörelse för vägen till rösträttsreformen.

Avgörandet i författningsreformen hade skett i december 1918. Därmed hade en utvidgning av rösträtten påbörjats. Den kommunala rösträtten baserades tidigare på skatt. Den som betalade högre skatt fick också fler röster, som flest fyrtio. Med författningsreformen skulle allmän och lika rösträtt råda. Detta beslut kunde fattas omgående medan rösträtten till andra kammaren var grundlagsreglerad. Förändringen krävde beslut vid två lagtima riksdagar (ordinarie riksmöten) med mellanliggande val. Höstriksdagen 1918 var urtima (extra riksmöte) och därför kunde riksdagen bara fatta ett principbeslut. Det första beslutet fattades våren 1919. På hösten 1920 var det ordinarie val och våren 1921 bekräftades grundlagsändringen. Riksdagen upplöstes och på hösten 1921 genomfördes de första riksdagsvalen med i huvudsak allmän och lika rösträtt. Rösträttsåldern hade dock satts relativt högt, till 23 år och till första kammaren så högt som 27 år.

Det framstår som tydligt att *Sveriges väl* inte uppskattade det riksdagsbeslut som fattats i december 1918 och som inledde rösträttsreformerna: ”Utan svårighet anlöpte man författningsreformens nödhamn. Den lil-

13 Årgång 1918 saknas också på Kungliga biblioteket. Den finns på Uppsala universitetsbibliotek men var inte tillgänglig för fjärlån.

14 Teodor Holmberg, *Svensk nationaldemokrati. Föredrag hållit i samfundet Sveriges väl i Malmö okt. 1906* (Sala 1907).

la högerbesättningen hade inte annat att göra än att följa med, fast kursen låg för mycket åt vänster.”¹⁵ Med detta poetiska bildspråk skildrade Hallonstén statsskeppets färd 1918. Vid ett annat tillfälle talade han om rösträttsreformen som en ”författningskupp”.¹⁶ Hösten 1920 förklarade signaturen A. V. att högerns motstånd mot reformen var berättigat.¹⁷ Vi ska i det följande granska vad det var som betraktades om problematiskt med reformen. Då det saknas programmatiska texter där demokratisynen blir explicit måste analysen grundas på sammanfogande och tolkning av spridda textställen. Dessa ger emellertid en samstämmig och tydlig bild av tidningens hållning.

Sveriges väl var kritisk till såväl utvidgning av manlig rösträtt som kvinnors verkliga demokratiska rättigheter. Den allmänna rösträtten för män och kvinnor var huvudpunkten i rösträttsreformerna omkring 1920. Som framgår nedan drömde *Sveriges väl* om en särskild uppgift för kvinnor där deras rösträtt skulle komma till nytta. Redan författningsreformen 1907 till 1909 hade som sin utgångspunkt haft allmän manlig rösträtt. Även den hade dock flera inskränkningar, bland andra att endast den hade rösträtt som betalat sina kommunala skatter. Ett viktigt demokratiskt krav var att detta så kallade skattestreck skulle minska i betydelse. Efter reformen räckte det att ha betalat sin kommunalskatt något av de tre senaste åren.¹⁸ Hallonstén beklagade denna förändring, som gav ”den försumlige skattebetalaren samma medborgerliga rättigheter som den ordentlige.” Makt hade därmed fått gå före rätt.¹⁹ I en osignerad ledare 1921 uppmanas de borgerliga, som vunnit höstvalet 1920, att ändra ”... det oförnuftiga raserandet af fattigvårds- och utskyldsstrecket”. (1/2 1921)²⁰ Även om det handlar om spridda noteringar, går de helt i linje med traditionell konservativ kritik av att allmän rösträtt måste inskränkas på ett sådant sätt att oansvariga personer inte skulle få politiskt inflytande. Det pågående reformarbetet ansågs för långtgående.

Den största förändringen 1918–1921 var kvinnors rösträtt. Holmberg hade redan 1906 pläderat för kvinnlig rösträtt på samma villkor som manlig.²¹ Reformerna borde alltså ha hälsats med glädje i *Sveriges väl*.

15 *Sveriges väl* 1/10 1920 s. 145.

16 *Sveriges väl* 20/4 1919 s. 57.

17 *Sveriges väl* 1/9 1920 s. 130f.

18 Om författningsreformen och strecken, se *Arbetarhistoria* nr. 170–171 (2019:2–3).

19 *Sveriges väl* 1/10 1920 s. 145.

20 *Sveriges väl* 1/2 1921 s. 9. Att socialisterna gick fram i valet 1921 förklarades med att ”skatteskolkarnes [...] armé” fått rösträtt. (15/10 1921 s. 13; här återopas tidningen *Riket*).

21 Holmberg 1907.

Holmberg tilltalade i början av 1919 både ”manliga och kvinnliga medborgare” och betonade deras gemensamma ansvar att värna landets frihet. Att han delade upp medborgarna efter kön kan vara ett sätt att framhålla att även kvinnor nu var medborgare, men kritiken mot kvinnors likvärdiga medborgarskap dominerar i tidningen. Deras medborgarskap hade inte samma kvalitet som det manliga. I en text från 1920 uppmanade Holmberg kvinnor att använda den rösträtt de fått – så uttryckte han sig – ”... till att häfda den makt, som höjer människovärdet, förädlar och stärker hemmen samt lyfter himlen ned till jorden.”²² Ett liknande resonemang förde han året därefter. Han uppmanade då kvinnor, särskilt de som var kristna, att använda sin rösträtt. Med tanke på hur illa det stod till med demokratin, behövdes verkligen kvinnor. Men deras uppgift skulle inte vara att själva ta del i politiken. Det skulle endast se till ”att bra karlar väljas”.²³

Röster än mer kritiska till kvinnornas politiska roll kom också till tals i *Sveriges väl*. I maj 1921 publicerades en text hämtad från tidningen *Nationell samling* under rubriken ”Kvinnofaran”.²⁴ Författaren uppfattar att kvinnoemancipationen var fullbordad och att jämställdhet rådde i allt utom skyldigheter. Den nya äktenskapslagen, vilken stärkte kvinnornas ställning, förklaras vara ”den vidrigaste och snuskigaste av lagar.” I en annan artikel uttryckte Hallonstén under rubriken ”Äktenskapet och lagen” sin avsky för rätten till skilsmässa eftersom han såg den som ett uttryck för att kvinnor inte ville underordna sig män. Den ”kvinna som älskar och ärar sin man känner inget motbudande i mannens målsmanskap”. Mannen, menar skribenten, är naturligt ägnad till ”öfverhufvud”.²⁵

Antingen författarna stödde den kvinnliga rösträtten, som Holmberg, eller ej, var de likväl överens om att mäns och kvinnors uppgifter i samhället inte var de samma. Den strikta könsuppdelningen var en av sam-

22 *Sveriges väl* 15/4 1920 s. 58.

23 *Sveriges väl* 1/5 1921 s. 58.

24 *Sveriges väl* 15/5 1921. Signaturen är BH. Med tanke på att artikeln har sitt ursprung i en tidning som var organ för Sveriges nationella ungdomsförbund i Skåne, så bör författaren vara Bo Hasselrot, verksam inom lundahögern.

25 *Sveriges väl* 1/5 1920 s. 65. Skilsmässorna ökade under 1920-talet bland städernas höginkomsttagare vilket möjliggjordes av 1915 års skilsmässolag som var mycket liberal för sin tid. Par som ville skiljas behövde inte längre uppge några skäl. Lagen infördes i 1920 års giftermålsbalk, se Kari Melby, Anu Pylkkänen, Bente Rosenbeck & Christina Carlsson Wetterbergh (red.), *Inte ett ord om kärlek: Äktenskap och politik i Norden, ca. 1850–1930* (Göteborg 2006); Glenn Sandström, *Ready willing and able. The divorce transition in Sweden 1915–1974* (Umeå 2012).

hällets grundpelare och den uteslöt kvinnor från delaktighet i offentliga angelägenheter. Framförallt tillskrevs kvinnor uppgiften att genom rösträtten värna kristligheten.

En viktig del av författningsreformen var att den stora skillnaden mellan det sätt första och andra kammaren valdes utjämnades. I fortsättningen skulle båda kamrarna ytterst vila på i stort sett allmän och lika rösträtt. I tidningens spalter återfinns kritik mot denna utjämning. När författningsreformen behandlades för beslut i riksdagen våren 1919 klagade Holmberg över att vänstern försökte driva högern ännu längre i ultraradikal anda genom att föreslå att rösträttsåldern till första kammaren inte skulle sättas så högt som till 27 år. Holmberg menade att denna höga rösträttsålder skulle ge ”någon smula garanti för Första kammarens sammansättning.”²⁶ Senare samma år skrev han att ”sorgeåret 1919” medfört att första kammaren ”blifvit en kopia af den Andra.”²⁷ Även om det finns få nedslag i tidningen angående första kammarens sammansättning, passar dessa exempel väl ihop med en traditionell konservativ uppfattning där riksdagen skulle bestå av två kammare som var sammansatta på olika sätt. Den lägre kammaren skulle vara den mer folkliga och första kammaren representera det som uppfattades som en samhällelig elit, grundad på innehav av egendom och bildning.

Utöver kravet på allmän rösträtt var kravet på parlamentarism centralt i den demokratiska kampen vid seklets början. Utöver rösträtt krävdes också att regeringen bildades på grundval av riksdagens majoritetsförhållanden. Vid ett tillfälle i samband med regeringsbildningen våren 1921 framhävde Hallonstén bondetåget 1914 som ett föredöme; det var ett uttryck för folkets vilja. Bondetåget var en fundamental del i uppgörelsen mellan kungamakten och parlamentarism. Gustav V hade tagit ställning i försvarsfrågan utan att förankra sitt ställningstagande hos statsministern Karl Staaf. Den senare avgick och först 1917 etablerades den parlamentariska praxis som innebär att regeringen utses, inte av kungen, utan av riksdagens majoritet. Hallonstén menade att kungen utövat sin makt helt i enlighet med grundlagen. Som en kontrast mot denna makt talar Hallonstén om ”... författningsreformer [som] ger den primitiva demokratin och ’masskulturen’ ökade resurser.”²⁸

Den mest genomgripande kritiken av den svenska demokratin i *Sveriges väl* handlade emellertid inte om rösträtt utan om partipolitik. Ett

26 *Sveriges väl* 20/4 1919 s. 58.

27 *Sveriges väl* 15/10 1919 s. 122.

28 *Sveriges väl* 1/3 1921 s. 26. Bondetåget hyllades också 15/10 1919 s. 121.

principiellt ställningstagande gällande partiernas roll gjorde Holmberg i en artikel i början av 1920 under rubriken ”Personlig frihet, samarbete och partianslutning”. Här ställde han partier mot individ och självständighet. I partiet blir alla lika, vilket får till följd att den hänsynslösa tar makten över de många. Demokratin skapar därför ingen frihet. Vad som behövs i stället, menade Holmberg, är samarbete överallt, ”inne i samhället mellan klasser och partier, ute i världen mellan nationer, både stora och små, samarbete desslikes mellan kyrkor och sekter.” Parti stod alltså för motsatsen till samarbete. Med exempel från försvarspolitikerna hävdade han att ”... dödsbringande klass- och partistrider” hotade att driva svenska folket i graven.²⁹

Att demokratin medfört partivälde och att olika intressen och klasser stred mot varandra på ett olycksbringande sätt, var ett återkommande tema i *Sveriges Väl*.³⁰ Även här anknöt tidningens skribenter till klassiska konservativa ståndpunkter, främmande för den liberala demokratin som vi känner den idag. Tanken var att väljarna skulle utse kloka och omdömesgilla personer att representera dem och kvinnor skulle följaktligen utse endast män. Valet skulle inte ske utifrån intressen och politiska uppfattningar, utan avsåg att representanterna skulle utgöra en elit som skulle fatta klokast möjliga beslut utifrån hela samhällets intressen. Politiken skulle präglas av samförstånd och inte utgöra en plats för en reglerad strid mellan olika intressen och ideologier.³¹

Kanske framgår det författningsideal som *Sveriges väl* företrädde bäst vid ett tillfälle då *Dagens Nyheter* hade uttryckt oro för att monarkistiska åsikter åter var på frammarsch i Tyskland. *Sveriges väl* försvarade dessa åsikter. Det var de allierade som, i allians med landsförrädare, tvingat landet att göra sig av med kejsaren eftersom segrarmakterna visste att ”rikets styrka låg i dess monarkiska styrelse”.³² Tysklands författning före första världskriget hade byggt på stark kejsarmakt, en riksdag vald med manlig rösträtt och ett förbundsrad som representerade delstaterna (vilket kan sägas motsvara ett överhus eller första kammare). En sådan författning hade *Sveriges väl* uppenbarligen gärna sett också i Sverige. Sannolikt var det också så de uppfattade att den svenska författningen var utformad

29 *Sveriges väl* 15/2 1920 s. 28.

30 *Sveriges väl* 1/2 1920 s. 17–18; 1/3 1921 s. 25f; 1/5 1921 s. 57–8; 10/12 1921 s. 153–154.

31 För konservativa ståndpunkter i demokratifrågan vid denna tid, jfr. Elvander (1961); Torstendahl (1969); Torbjörn Aronsson, *Konservatism och demokrat.: En rekonstruktion av fem svenska högerledares styrelsedoktriner* (Stockholm 1990).

32 *Sveriges väl* 20/11 1919 s. 145f. I artikeln åberopas också Rudolf Kjellén. Mer om honom längre fram.

efter rösträttsreformen 1907 till 1909, även om de inte kan ha sett urholkningen av kungens makt med blida ögon.

Denna genomgång gör det än mer obegripligt att tidningen kallade sig demokratisk. Det måste givetvis förstås mot bakgrund av en strid om begreppens innebörd. Demokrati höll allt tydligare på att bli ett positivt laddat begrepp. Kraven på rösträtt från de uteslutna grupperna växte sig allt starkare. Det blev allt svårare att försvara en politik i hela landets intresse om inte alla grupper blev politiskt representerade. I pamfletten *Svensk nationaldemokrati* från 1907 hade Holmberg argumenterat för att ”en nationell samling i fosterlandets namn” krävde allmän rösträtt – dock med vissa villkor.³³ I detta läge gällde det att försöka fylla ordet ’demokrati’ med en innebörd som gjorde att de radikala tolkningarna som många gjorde inte blev de enda. Holmberg konstaterade vid ett tillfälle att demokrati var önskvärd, den hörde framtiden till. Samhället måste byggas på allas delaktighet. Men samtidens demokrati grundades på klassinstinkter, avund, spionage och förtryck. Den betecknade han som ”lägsinnad”. Det som behövdes var en aristokratisering av demokratin, den borde kännetecknas av ”frisk, hög och nobel anda.”³⁴

Tydligare än i Sveriges väl, under de år vi studerat, formulerade Holmberg sin syn på det goda statskicket i samband med att han blev utsedd – vid 70 års ålder – till ordförande för Sveriges nationella ungdomsförbund:

Låt oss arbeta för att få en stark regeringsmakt, ett återupprättat svenskt kungadöme utan förskämning av engelsk parlamentarism och utan falskt demokratiskt ministervälde! Över söndrande partiideal och stela klassgränser må fosterland och nation bana sig segrande fram.³⁵

Den demokrati *Sveriges väl* förordade byggde på värnande om kungamakten, på begränsad rösträtt för män och på kvinnlig rösträtt utan de rättigheter som förknippas med det demokratiska genombrottet. Kvinnor var en särskild sort som skulle ha särskilda uppgifter. Därtill var *Sveriges väl* motståndare till partipolitik och förordade klassamarbete, ett idégods som leder till korporatism. Det är således fråga om allt annat än den demokrati som genomfördes i Sveriges 1921. Vilken innebörd lade då tidningen i ordet ”nation” eller ”fosterland”?

33 Holmberg (1907) s. 12–14, (citatet på s. 13).

34 *Sveriges väl* 1/2 1920 s. 20.

35 Teodor Holmberg, ”Stora mål”, *Nationell tidskrift* 14/10 1922 s. 42.

Nation

I det följande skall vi reda ut de två ideologiska kluster som vävs samman i begreppet nation. Fosterlandet är det ena och som skall framgå djupt inbäddat i kristendom och avståndstagande från splittrande klassdiskurser. Det andra är hemmet som omsluts av harmonierande könsdiskurser. De båda klustren är ofta sammanfogade i tidningen.

Fosterland

I *Sveriges väl* är fosterland ett av de ledande orden. Att väcka fosterlandskänslan angavs som en central uppgift för tidningen.³⁶ Däremot är det inte vanligt att tidningen för längre resonemang om vad fosterland och nation innebär. Ett exempel på vagheten i ordet kan ges i ett tal som Knut Hallonstén höll i Nationella ungdomsförbundets Malmöavdelning i februari 1920.³⁷ Han framhöll där betydelsen av en fosterländsk och nationell väckelse, men en mer principiell diskussion av begreppens innebörd saknas. Innebörden får utläsas ur sammanhanget och de andra begrepp orden kopplas till, samt ur de få mer principiella ställningstagandena.

Helt central är kopplingen till kristendomen. I den ovan nämnda texten betonade Hallonstén att den nationella ungdomsrörelsen måste ha en etisk grund, "... och vad etiskt är, är kristligt." Därför kan det inte heller finnas en motsättning mellan nationell och kristlig ungdomsrörelse.³⁸ Detta tema återkommer vid upprepade tillfällen.

Denna nära koppling mellan kristendom och nation framgår exempelvis av en text där Holmberg varnar för den samhällsupplösning som följer i spåren av de radikala folkledarnas "fosterlandsligiltiga och kristendomslösa" politik:

Med snabba steg rycker också vårt svenska folk in i den fosterlandsligiltiga och kristendomslösa strömfåran, som öppnats af våra radikala folkledare. Man går till storms mot historiska läroböcker, därför att en varm svenskanda i dem framträder. [_ _ _] Vi svenskar gå till mötes en *kulturkamp* som skall gälla frågan, om vårt folk vill vara ett kristet folk eller ett hednafolk.³⁹ (vår kursivering)

36 Programtexter för *Sveriges väl* 30/12 1919 s. 173; 1/12 1920 s 179; 20/12 1921 s 163.

37 *Sveriges väl* 20/2 1919 s. 25f. Tidningen återger *Sydsvenska Dagbladet Snällpostens* referat av talet.

38 *Sveriges väl* 20/2 1919 s 25.

39 *Sveriges väl* 15/1 1920 s. 6.

Denna dramatiska, närmast apokalyptiska bild av hotande samhällsupplösning är vanlig i tidningens spalter: ”Allt ramlar omkring oss”, uttryckte sig Holmberg och drog paralleller till Sodom och Gomorra.⁴⁰ ”Med en hätskhet utan like förkunnas på många håll blott splittringens, klasshatets och klassegoismens läror: och vinna dessa efterföljd, går svenska folkets väg obevekligt till själf förstörelse och undergång.”⁴¹ ”[S]ossar och vettvilningar [...] äro frihetens dödgräfvare och folkets värsta ’utsugare’”.⁴² Istället för klasshat och strid förordar *Sveriges väl* samarbete. Det gäller att motverka ”klasshat och klasspolitik” för att istället samarbeta i nationaldemokratisk anda.⁴³ I en artikel framhåller Holmberg att arbetarrörelsens kritik av samhällsförhållandena tidigare varit berättigad. Men numera är arbetarna inte längre utsugna. Klasshat kan inte föra till målet, ”... vi äro kallade till samarbete och ej till inbördeskrig.”⁴⁴

Redan i föredraget *Svensk nationaldemokrati från 1906* pläderade Holmberg för behovet att överbrygga klasskillnaderna i samhället och skapa en samhörighet mellan alla medborgare. I den framväxande arbetarrörelsen fanns mycket att beundra, menade han, men den kunde också bli ett hot mot samhället. Holmberg ville skapa en rörelse som skulle vara en motkraft mot socialdemokratin vilket krävde att människor från alla klasser förenades i en ”nationell samling i fosterlandets namn”.⁴⁵ Holmbergs emotionella vurm för en nationaldemokratisk era var på en gång nostalgisk i det att den blickade tillbaka till ett tillstånd av religiös övertygelse som grund för svenskhet, samtidigt som den blickade framåt mot en ny samhörighet över klassgränserna. Nationaldemokratin måste bygga på nationell grund, på demokratisk grund och slutligen på den kristna religionens grund. Nationell samhörighet och samförstånd är nyckelorden för Holmberg. Hotet mot detta kommer främst från arbetarrörelsen.

Den nationalism som här kommer till tals kan benämnas organisk och integrativ. Med dessa begrepp syftar forskare på en syn på nationen som en enhet som står över individerna och som kan liknas vid en samhällskropp med egen intern utveckling. Den enskildes mening är bestämd av tillhörigheten till denna större kropp. Alla som tillhör nation-

40 *Sveriges väl* 15/4 1920 s. 56.

41 1/2 1920 s. 19 (osignerat).

42 1/2 1920 s 18 (Hallonstén).

43 15/5 1920 s. 74 (programutkast SNU Skåne).

44 *Sveriges väl* 5/4 1919 s. 50f. Annat exempel på denna tankefigur, *Sveriges väl* 1/9 1920 s. 130.

45 Holmberg (1907) s 13.

en har en grundläggande gemenskap och därför är nationen konfliktfri och i den upplöses samhälleliga motsättningar. Enligt detta synsätt består nationen inte bara av de nu levande människorna utan också av gångna och kommande generationer.⁴⁶ Denna tanke uttrycktes i *Sveriges väl* på följande sätt: ”Det folk, som vår fosterlandskärlek gäller, är ej blott summan av de individer som nu bygga och bo i vårt land” utan ”sträcka sig till de generationer, som före oss gjort sin lifsgärning i vårt ’fädernesland’, och i hoppet och fantasien också innevånarna i ’våra barns land’”.⁴⁷ Synen på nationen ligger här nära den som omfattades av Rudolf Kjellén, enligt Nils Elvander ”den svenska nationalismens ende ideolog av större format”.⁴⁸ Kjellén, professor i statsvetenskap vid Uppsala universitet 1916–1922, var den så kallade unghögerns portalfigur och återopps vid några tillfällen i *Sveriges väl*.⁴⁹ Nationen förstod han som ”[d]en geografiska och den historiska samhörigheten – gemensamhet i land och gemensamhet i öden”.⁵⁰ Till fosterlandet hörde nu levande, döda och ännu inte födda, menade han, vilket visar att han såg inte enbart historiska traditioner som grund för nationen utan också generationers samhörighet, det vill säga en ”folkstam”.⁵¹ Elvander menar att Kjellén inte i sin definition av rasbegreppet avsåg biologiska skillnader, men att han ändå talade i rastertermer om högre och lägre. Judar från Östeuropa framställde han som ”smutsigt blod, som stanna kvar efter dem här och där inom vår ariska folkstam”.⁵² Kjellén företrädde den integrativa nationalismen. Denna är den liberala statssynens raka motsats då staten i den senare är en passiv konstruktion bestående av självständiga individer.⁵³

Nationalismen i *Sveriges väl* var starkt emotionellt laddad. Tidningen ger många exempel på uttryck som syftar till att mobilisera starka känslor. Ord som ’entusiasm’, ’gudagnista’, ’självvupfostran’, ’karaktär’, ’föräd-

46 Roger Griffin, (red.), *Fascism* (Oxford 1995) s. 3. Patrik Hall, *The social construction of nationalism: Sweden as an example* (Lund 1998) s. 209–213.

47 *Sveriges väl* 15/11 1920 s. 170 (*Sveriges väl* citerar här ett tal hållit av Frans von Schéele).

48 Elvander (1961) s. 256.

49 *Sveriges väl* 14/1 1919 s. 2f; 15/2 1921, s. 18. Under storstrejksåret 1909 publicerades en pamflett med två föredrag, ett av Holmberg och ett av Kjellén. ”*Den nya moralen*”. *Två föredrag av professor Rudolf Kjellén och direktör Teodor Holmberg* (Stockholm 1909).

50 Kjellén citerad efter Elvander (1961) s. 261.

51 Elvander (1961) s. 261.

52 Kjellén citerad efter Elvander (1961) s. 277.

53 Patrik Hall, *Den svenskaste historien: Nationalism i Sverige under sex sekler* (Stockholm 2000) s. 205–210.

ling' var flitigt använda. En text publicerad på ledande plats under rubriken Fosterlandskärleken är exempel på hur nationalism inpräntas hos läsaren med vädjande till känslorna: "[N]atur och kultur har också tryckt sin prägel på oss själfva, passat in vår personlighet i detta lands och detta samhälles förhållanden, så att vi egentligen passa endast här,– här bäst kunna fylla våra uppgifter och lefva vårt lif fullt och helt". Det var en "plikt för hvar och en att älska fosterlandet". "[M]an kan ej älska annat än det man känner" och därför var det viktigt med kunskap om "våra historiska minnen".⁵⁴ Hallonstén skrev om "brinnande hänförelse" och om dem "som med ungdomens varma glöd omfattade de nationella idéerna."⁵⁵ Det nationaldemokratiska budskapet i *Sveriges väl* kan inte förstås bara som en uppsättning idéer, utan bärs fram av *emotionalitet*.

Politiska budskap är ofta känslostyrda. Att ta makt över människors känslor är centralt i politiken. Framgången för det politiska budskapet är därför också beroende av gestaltningen av känslor. Som Jens Ljunggren framhållit handlar det om att "utöva inflytande på hur människor känner", men kampen om känslor skapar också skillnad genom att ange vilka som har rätt att känna vad och i vilka sammanhang.⁵⁶ De starka emotionerna bidrar till skapandet av ett nationellt "vi". En särskild betydelse i denna känslopolitik spelade hänvisningar till hemmet och därmed också till föreställningar om kvinnans särskildhet.

Hemmet

Fosterländskhet hör samman med kristendom och med " ... kärleken till hem, hembygd och fosterland", framhölls det i en osignerad programförklaring i *Sveriges väl*.⁵⁷ På liknande sätt uttryckte sig Hallonstén i ett programutkast för Skånes nationella ungdomsförbund. Ett av förbundets syften skulle vara att utveckla " ... sund hembygds- och fosterlandskänsla ... ".⁵⁸ Kopplingen mellan hem, hembygd och nation uttrycks också tydligt i en text översatt från tyska. Fäderneslandet finns där det hem låg

54 *Sveriges väl* 15/11 1920 s. 169f. Texten återger ett föredrag hållit av Frans von Schéele (1853–1931). Han var filosof och pedagog med professors namn.

55 *Sveriges väl* 20/2 1919 s. 25.

56 Jens Ljunggren, "Inledning. Känslor, tid och förändring", i Helena Bergman, Christina Florin & Jens Ljunggren (red.), *Känslornas revolution: Kärlek, ilska och lycka på 1970-talet* (Stockholm 2017), s. 15.

57 *Sveriges väl* 15/1 1920 s. 2.

58 *Sveriges väl* 15/5 1920 s. 73.

där vi först såg dagens ljus och i den bygd vi växte upp.⁵⁹ På samma sätt resonerade Frans von Schéele i ett föredrag avtryckt i tidningen. Känslan för fosterlandet är rotad i vår uppväxt, i vårt språk och i upplevelsen av den natur som omger oss:

Innerligast äro vi bundna vid vårt hem och våra anhöriga. Så sträcker sig därifrån vår samhörighet till hembygden, med en så att säga mindre personlig och mera abstrakt känsla, för att mynna ut i den fosterlandskärlek, som omfattar hela det land, inom hvilket vi ha vårt hem.⁶⁰

I nationalistiska diskurser är hem ett i högsta grad könat begrepp som i *Sveriges väl* också knyter an till kristendom som kulturellt inslag i väven. Hemmet är en central metafor som binder samman de båda begreppen demokrati och nation med en könad dimension. Hänvisningar och hyllningar till Mor hittar sin plats i tidningen, inte minst genom rubriker och dikter.⁶¹ Man och kvinna skapades olika, hävdade Hallonsten. Lycka var det kvinnors sak att bidra med och ett lyckligt hem behövde bara kärlek.⁶² Kvinnor ska ”värja religionens, sedlighetens, hemmets och det uppväxande släktets och den sociala rättfärdighetens sak”, skrev Holmberg i det demokratiska genombrottets år.⁶³ Betonandet av kvinnans särskildhet hade följt honom på den ideologiska resan och var en central aspekt i hans kamp för nationens framtid. I pamfletten om nationaldemokrati från 1907 menade han att kvinnor har ”sina starka sidor, sina särskilda gåvor” som skulle användas för hemmets bästa och för ”folkhemmet”. Målet, uppgav han, var skapandet af ett enigt och starkt Sverige.⁶⁴

Trots att kvinnor tillerkändes rösträtt, skulle kvinnors medborgarskap vara av annan dignitet än mäns. Det skulle främst göra sig gällande i hemmet. En artikel med rubriken Hemmet ger den distinkta bekräftelsen genom orden ”Kvinnans herravälde är i hemmet”. Att ge lycka är hennes mål, det ”är det enda medlet för henne att bli lycklig”.⁶⁵ Men för att uppfylla sin nationella roll skulle kvinnor också få utbildning, läm-

59 15/7 1920 s. 106. Texten anges vara skriven av M. Arndt. Förmodligen rör det sig om Ernst Moritz Arndt (1769–1860), känd som nationalistisk ideolog.

60 *Sveriges väl* 15/11 1920 s. 170.

61 *Sveriges väl* 14/1 1919 s. 2; 20/2 1919 s. 28; 10/1 1919 s. 139; 15/2 1920 s. 27; 15/5 1921 s. 66; 12/12 1921 s. 156.

62 *Sveriges väl* 1/5 1920 s. 65; se också 15/10 1921 s. 135.

63 *Sveriges väl* 1/5 1921 s. 58.

64 Holmberg (1907) s. 15.

65 *Sveriges väl* 15/10 1921 s. 135.

pade för sin särskildhet. För den sociala kristendomens seger framhöll Holmberg under rubriken Social kristendom att "[v]i måste arbeta på att utbilda kvinnor till goda husmödrar och hembiträden".⁶⁶ I hemmen skulle kvinnor bidra till det kulturella arbetet för nationaldemokratin; hon skulle vara moder, hembiträde, fostrare, värnare om sedlighet och kristlighet och hon skulle vara lyckogivaren.

Kultur, i meningen ett folks traditioner, med dimensioner som religion och språk, seder och bruk utgör medelpunkten för nationalisters kamp inåt såväl som utåt och är välbelagt inom forskningen. Kvinnor symboliserar kollektivets enhet och ära, de är nationens gränsvakter, men samtidigt uteslutna från det kollektiva vi-et i politiska sammanhang. Därför var denna kvinnobild på kollisionskurs med kvinnors i det demokratiska genombrottets tid. Framförallt, och vilket även är betonat i *Sveriges väl*, är religion en källa till "emotionell könsarbetsdelning" där kvinnor ses som ansvariga för det emotionella och moraliska välmåendet i sina familjer, men också tar på sig detta ansvar som ger dem en plats som de inte annars skulle kunna ta i offentligheten.⁶⁷ "Hem" refererar till längtan efter något som anses ha gått förlorat.⁶⁸ Samtidigt döljer nationalismen "det politiska" och "iscensätter kön som pardans".⁶⁹ Den apokalyptiska tonen i *Sveriges väl* handlar inte minst om kulturella värden och uppmaning till kamp för dessa.

Diskussion

Ordet nationaldemokrati som det användes i *Sveriges väl* hade som framgång väldigt lite att göra med demokrati i liberal mening, men så mycket mer med en form av organisk och integrativ nationalism med tydligt släktskap med reaktionär högerideologi vid början av 1900-talet, tankar

66 *Sveriges väl* 10/11 1919 s 139.

67 Nira Yuval-Davis, *Gender & Nation* (London 1997) citat s. 23, 43 och 63.

68 Jfr. Les Moran & Beverley Skeggs, *Sexuality and the politics of violence and safety* (London 2004); Sara Ahmed, *Queer phenomenology: Orientations, objects, others*, (Durham, NC 2007); Rosemary Marangoly George, *The politics of home: Postcolonial relocations and twentieth century fiction* (Berkeley 1996). Se även Monika Edgren, "About home and giving voice to experiences of marginalization: A feminist reading of the 1970s social report-books about migration policy in Sweden", *Scandinavian Journal of History* 36 (2011) s. 500–516 och Monika Edgren, *Hem tar plats: Ett feministiskt perspektiv på flyttandets politik i 1970-talets sociala rapportböcker* (Lund 2009).

69 Se Maud Eduards, *Kroppspolitik: Om moder Svea och andra kvinnor* (Stockholm 2007) s. 22–24.

som var viktiga i mellankrigstidens olika fascistiska rörelser. Den ledande nykonservative ideologen Kjelléns demokratisyn byggde på föreställningen att folket som kollektiv besatt en ”sann” vilja som det gällde för ledaren att tolka och förstå. 1916 uttalade han sig mot det representativa systemet som han menade var på väg bort i flera länder.⁷⁰

Fascism är ett notoriskt besvärligt begrepp i vetenskapliga sammanhang och en allmänt accepterad definition finns inte. Ett inflytelserikt definitionsförsök har gjorts av Robert Griffin som föreslagit att det som förenar olika rörelser som kan betecknas som fascistiska är ”en palingenetisk form av populistisk ultranationalism.”⁷¹ Den ultranationalism som han syftar på är just den organiska och integrativa nationalism som vi påvisat i *Sveriges väls* spalter. Även om tanken på nationens återfödelse – palingenes – inte är så påtaglig i tidningen så beskrivs samtiden ofta i apokalyptiska termer. Samhället är hotat och en kamp för att rädda det pågår. Under rubriken Kristus eller Mamon målade Holmberg vid ett tillfälle upp striden i samhället. Allt håller på att falla samman i hans samtid:

Kristus eller Mamon – mellan dem står valet. Lif eller död, seger eller undergång för samhälle, kultur och mänsklighet – därom står nu den dagliga striden ...⁷²

Mamon symboliserar här samtidens materialism mot vilken står kristen idealitet. I sitt tal i Almedalen 2019 talade Jimmie Åkesson om att ”[M]an vill slå sönder det som håller oss samman, som binder ihop oss som nation” och vidare att ”[v]i måste återupprätta känslan av Sverige ... känna oss hemma i vårt eget land”.⁷³ Även om Holmberg i ovanstående citat inte omedelbart anknyter till nationen så är det samma apokalyptiska sätt att framställa samtiden som ingår i Griffins försök att beskriva en fascistisk kärna. Just ett sådant uttrycksätt använde Mattias Karlsson efter valet 2018: vi befinner ”oss i en existentiell kamp om vår kulturs och vår nations överlevnad. Det finns bara två val, seger eller död.”⁷⁴ Uttrycket är nästan identiskt med de nyss citerade från Holmberg. Sverigedemokraterna an-

70 Elvander (1961) s. 281–285.

71 Griffin (1995), s. 4. För en diskussion av Sverigedemokraterna utifrån Griffins definition, se Henrik Arnstad, ”Fascism – eller något annat? En ideologianalys av Sverigedemokraterna”, Madelene Axelsson & Kristian Borg (red.), *Sverigedemokraternas svarta bok* (Stockholm 2014) s. 117–142.

72 *Sveriges väl* 15/4 1920 s. 57.

73 *Expressen* 7/7 2019 <<https://www.expressen.se/nyheter/almedalen/akesson-man-vill-sla-sonder-det-som-haller-oss-samman/>> (1/4 2020).

74 SVT Nyheter 13/9 2018 <<https://www.svt.se/nyheter/inrikes/sd-topps-inlagg-pa-sociala-medier-moter-stark-kritik>> (12/6 2020).

vänder samma domedagsretorik som *Sveriges väl* gjorde och använder likaså deras frekventa kampmetaforik, som tidningen i ett fall även uttryckligen benämnde kulturkamp. Även om retoriken om återskapande och pånyttfödelse är sparsam i *Sveriges väl* är den desto mer frekvent hos Sverigedemokraterna.

Släktskapet med fascismens tankevärld är påtaglig. Det är ett förhållande som vi menar är viktigare att understryka än att diskutera om nationaldemokratien i *Sveriges väls* version var fascistisk eller ej. Den saknar flera drag som ofta förknippas med fascismen. Det finns ingen ledarskapskult – författningsidealet blickar snarast bakåt i den svenska historien – det finns inget bejakande av våldet som en positiv kraft, även om kampmetaforer är vanliga. Rasistiska föreställningar är inte av någon större betydelse, något som i och för sig är en likhet med den italienska fascismen. Det etiska idealet hämtas från kristendomen. När det sägs att fosterländskhet hör ihop med sedlig renhet och kristendomens ljusa ideal är det inte ett språkbruk som vanligen förknippas med fascism. I den finska fascismen under mellankrigstiden fanns dock en liknande betoning av Finlands lutherska arv.⁷⁵ Hallonstén och Holmberg såg omkring 1920 den svenska högern som det politiska parti de stod närmast. De stod båda nära Sveriges nationella ungdomsförbund. Denna organisation hade bildats 1915 och fungerade som ett oberoende ungdomsförbund åt högerpartiet fram till brytningen 1934, orsakad av det starka intresset för nazism och fascism inom ungdomsförbundet. Det senare ombildades därefter till Sveriges nationella förbund.

Men viktigare än att tvista om hur nationaldemokratien ska klassificeras är att uppmärksamma att den organiska och integrativa nationalism som *Sveriges väl* omfattade hade nära förbindelser med de mer utpräglat fascistiska tankegångar som så småningom etablerades i Sverige. Detta kan illustreras genom några nedslag i textens två centrala personernas fortsatta öden. Efter en kort period som ordförande för Sveriges nationella ungdomsförbund fortsatte Holmberg att stå nära rörelsen. År 1934, året innan han dog, hann han med att hylla Hitler. Denne hade, enligt Holmberg, "... förmått att svetsa ihop tyskarna inåt till ett folk, fyllt av strålande entusiasm inför nya ideal. Han har i alla klasser, även hos de mest konservativa människor, framkallat ett hittills ej skådat sinne för samfällt broderskap: alla tyskar vilja hjälpa varandra; man offerar i ej ringa mån det egna för det gemensamma."⁷⁶ Det är helt tydligt här att det är just

75 Aapo Roselius, Oula Silvennoinen & Marko Tikka, *Svart gryning: Fascismen i Finland, 1918–1944* (Stockholm 2018).

76 *Nationell tidning* nr 8 1934

Bild 2. Knut Hallonstén lät 1945 ge ut en pamflett där han återanvände tidningshuvudet från Sveriges väl. Som framgår av de svarta moln som samlas runt jordklotet hälsade han inte krigets utgång med glädje.

nationens förmåga att fungera samlande och enande för folket, som var så central i *Sveriges väl*, som Holmberg menade att Hitler förmått mobilisera. Entusiasmen för Hitler ledde dock inte Holmberg till att stödja något svenskt nazistparti; han uppmanade sina läsare att rösta på högern. Ett år senare avled Holmberg. Hallonstén vandrade däremot hela vägen till en nazistisk hållning. Även efter det andra världskriget försökte han hålla liv i en nazistisk partibildning. En av de pamfletter han då publicerade anknöt också till hans tid som redaktör för *Sveriges väl* genom att han återanvände både tidningens namn och dess logotyp.⁷⁷

Likheterna mellan nazismen och det idégoods som omfattades av den svenska unghögern underströks också av Adrian Molin, en av de ledande företrädarna för denna inriktning. I ett föredrag inför den nationella studentföreningen Heimdal framhöll han 1934 att svenskarna inte hade någon anledning att hämta in några nazistiska idéer från Tyskland. Idéerna fanns nämligen redan i Sverige, framlagda av unghögern. Nazismens centrala idéinnehåll ”... har på svensk botten tidigt fått sin egen utbildning, kanske djupare och rikare än den tyska”.⁷⁸

77 Knut Hallonstén, *Sveriges väl och världsdramat*, Stockholm 1945.

78 Adrian Molin, *Stafetten går vidare* (Stockholm 1936) s. 113–114.

Mot denna bakgrund är det inte att förvåna att personer i de högerextrema kretsarna i Sverige, där Sverigedemokraterna uppstod, sökte sig till ett inhemskt idégods med så tydliga fascistiska kopplingar. Måhända mer anmärkningsvärt är att partiet fortfarande håller fast vid dessa ideologiska rötter. I en debatt med Fredrik Hultman i *Expressen* i slutet av 2019 tonar Mattias Karlsson ner Holmbergs betydelse för Sverigedemokraterna. Han är ingen ”husgud”, men nämns i principprogrammet för att han tidigt förde fram begreppet folkhem och för att han försökte kombinera ”demokrati, konservatism och patriotism med ett socialt samvete” samt att han talade för ”kvinnors rättigheter och kvinnlig rösträtt”.⁷⁹ Som har framgått bör han snarast betraktas som en av demokratins motståndare och medan han mycket riktigt förordade kvinnors rösträtt menade han att medborgarskapet var könat och i full mening bara kunde utövas av män. Även det sociala samvetet kan betvivlas. Åttatimmarsdagen infördes 1919; *Sveriges väl* förutspådde att reformen skulle drabba Sverige hårt och såg den som ett exempel på maktövertagande från socialdemokratin.⁸⁰ Karlsson försöker dessutom tona ned Holmbergs engagemang i Sveriges nationella ungdomsförbund genom att hävda att denna organisation radikaliserades först långt efter Holmbergs ordförandeskap och att han då lämnat organisationen. Som framgått omfattade organisationen ultranationalistiska idéer redan från sin start och Holmberg hade fortsatt nära kontakter med organisationen.

Av Sverigedemokraternas principprogram från 2011 framgår en grundläggande och betydelsefull likhet med Holmbergs och den svenska unghögerns uppfattningar; det gäller synen på nationen. Vid många tillfällen upprepas att nationalismen är grundläggande. Programmet inleds med orden: ”Sverigedemokraterna är ett socialkonservativt parti med nationalistisk grundsyn”.⁸¹ Partiet understryker också själv denna historiska förbindelse. När det står i programmet att ”[s]trävan efter att ersätta klasskamp och hat med förbrödring och nationell solidaritet” är något av det i den äldre socialkonservatismens partiet vill anknyta till, så är det tydligt att denna syn på nationen helt överensstämmer med den *Sveriges väl* företrädde.⁸² När programmet utvecklar vad en nation är möter läsaren

79 Mattias Karlsson, ”Borgerligheten har apat efter SD – inte tvärtom”, *Expressen* 5/12 2019 <<https://www.expressen.se/debatt/borgerligheten-har-apat-efter-sd-inte-tvartom/>>(24/2 2020).

80 *Sveriges väl* 10/11 1919 s. 139; 1/2 1920 s. 17 och 20; 1/2 1921 s. 9; 15/10 1921 s. 129.

81 Sverigedemokraternas principprogram 2011 s. 3. Ungefär samma formulering på s. 11 och likartat på s. 12.

82 Sverigedemokraternas principprogram 2011 s. 11.

den organiska och integrativa nationalismen som den svenska nyhögern omfattade:

Sverigedemokraterna ser nationen som den viktigaste, äldsta och mest naturliga mänskliga gemenskapen efter familjen. [_ _ _] Den nationella samhörigheten binder samman nationens medlemmar över tid och rum och skapar band mellan de döda, levande och ofödda generationerna liksom mellan unga och gamla, olika samhällsklasser, politiska läger och geografiska regioner.⁸³

Nationen är alltså en naturlig gemenskap som omfattar inte bara levande utan också döda och framtida personer.

Som framgår av citatet ovan är familjen en annan sådan naturlig gemenskap som också framhävs av Sverigedemokraterna. Den är rentav ännu mer betydelsefull, den ”... är samhällets viktigaste och mest grundläggande gemenskap.”⁸⁴ Familj fyller här samma funktion som ordet hem gjorde i *Sveriges väl*. Detta sätt att se familj och nation som naturgivna enheter står i bästa överensstämmelse med nyhögern som betonade att dessa enheter var överordnade individen. Här finns en grundläggande skillnad mot liberalismen som utgår från individer och deras rättigheter. Som framgått menade *Sveriges väl* att det var kvinnor och mäns olika roll i familjen som motiverade deras olika roll i politiken. Sverigedemokraterna drar inte den slutsatsen men de framhåller i detta sammanhang att män och kvinnor har i grunden olika egenskaper som kompletterar varandra. Genom familjen är samhället alltså grundat på könsskillnad, även om de politiska slutsatserna av denna hållning inte uttryckligen formuleras i principprogrammet.

Sverigedemokraternas syn på nationen fullföljs genom hela programmet. Varje individ tillhör alltså ett folk och demokratin måste vila på ett avgränsat folk. Det sägs ”... att folkstyret i längden riskerar att bli mycket problematiskt att upprätthålla i en stat som bebos av flera folk...”⁸⁵ Alltså måste den svenska nationen värnas och personer med annan nationell tillhörighet kan tolereras men får inte störa svenskhetens dominans.⁸⁶ Av

83 Sverigedemokraternas principprogram 2011 s. 15. Liknande om nationen och familjen som naturliga enheter, s. 3, 11 och 13.

84 Sverigedemokraternas principprogram 2011 s. 24.

85 Sverigedemokraternas principprogram 2011 s. 6. I denna fråga se även Anders Hellström & Tom Nilsson, ”‘We are the good guys’: Ideological positioning of the nationalist party Sverigedemokraterna in contemporary Swedish politics”, *Ethnicities* 10 (2010) s. 55–76.

86 Sverigedemokraternas principprogram 2011 s 16.

detta följer att de som invandrat till Sverige måste assimileras. Och det är inte små krav som gäller här:

Som assimilerad till den svenska nationen räknar vi den med icke-svensk bakgrund som talar flytande svenska, uppfattar sig själv som svensk, lever i enlighet med den svenska kulturen, ser den svenska historien som sin egen och känner större lojalitet med den svenska nationen än med någon annan nation.⁸⁷

Synen på nation är alltså den samma som omfattades av Teodor Holmberg, *Sveriges väl* och nyhögern i början av det förra seklet. De såg samhörigheten i nationen som ett svar på den tidens onda, främst representerad av socialismen men också av liberalismens individualism.⁸⁸ För Sverigedemokraterna kommer hoten utifrån; det är invandrare som tillhör främmande nationaliteter som hotar sammanhållningen.

Av principprogrammet framgår att det nationaldemokratiska idéarv, som på 1990-talet omfattades av den nuvarande ledningsgruppen, även idag utgör partiets ideologiska kärna. Med tanke på detta blir många punkter i programmet paradoxala. Sverigedemokraterna bekänner sig till den liberala demokrati som deras föregångare förkastade just med utgångspunkt i en integrativ och organisk nationalism. Sverigedemokraterna utgår också från individens universella rättigheter i sitt principprogram, en föreställning som knappast var förenlig med nationaldemokraternas syn på nation. I en sådan tankevärld är det nationer som har rättigheter, inte individer. Någon diskussion av den diametrala motsättningen mellan dessa liberala inslag i programmet och den konservativa grundsynen förs inte av Sverigedemokraterna.

Som vi har visat anknyter Sverigedemokraterna än idag till den nationaldemokratiska tradition som skapades av Teodor Holmberg. Denna var en del av den svenska nyhögern. Vi har också visat att denna tradition hade nära förbindelser med olika fascistiska rörelser i Sverige under 1930-talet. Det som framförallt förenar är synen på nationen som en enhet med en realitet över individerna, men även de apokalyptiska slagorden och uppmaning till kamp förenar, liksom synen på kvinnan som

87 Sverigedemokraternas principprogram 2011 s. 15.

88 En motsvarande kritisk hållning till liberalism och socialism finns också inom Sverigedemokraterna. Louise Erixon, sverigedemokrat och kommunstyrelsens ordförande i Sölvesborg, säger i en intervju med *Sydsvenskan* att upprätthållandet av ett folkhem kräver ”... en kollektiv gemenskap. Det går ju stick i stäv med individualismen och liberalism. Och socialismen har förstört så mycket i vårt land.” Att folkhemmet byggdes av ett socialistiskt parti, vilket dessutom hatades djupt av hennes ideologiska föregångare, har helt undgått henne. (*Sydsvenskan* 29/3 2020 s A13).

en särskild sort och motståndet mot att erkänna klassojämlikhet. Sverigedemokraternas kulturkamp knyter an till föreställningar om kulturens renhet och ursprunglighet och därmed till ett fascistiskt språkbruk om återfödelse. Därför är kulturpolitiken, liksom den var det för *Sveriges väl*, en central arena för Sverigedemokraterna.

Referenser

Källor

- ”Den nya moralen”. *Två föredrag av professor Rudolf Kjellén och direktör Teodor Holmberg* (Stockholm 1909)
- Hallonstén, Knut, *Sveriges väl och världsdramat* (Stockholm 1945)
- Holmberg, Teodor, *Svensk nationaldemokrati. Föredrag hållit i samfundet Sveriges väl i Malmö okt. 1906* (Sala 1907)
- Holmberg, Teodor, ”Stora mål”, *Nationell tidskrift* nr. 9 (14/10 1922)
- Molin, Adrian, *Stafetten går vidare*, Stockholm 1936
- Nationell tidskrift. Organ för Sveriges nationella förbund* nr. 9 1922
- Sveriges väl. Nationell veckotidning* 1919
- Sveriges väl. Nationell tidskrift* 1920
- Sveriges väl. Nationell tidskrift för hemmen och svensksinnad ungdom* 1921
- Sydsvenskan* 29/3 2020

Internetmaterial

- Edgren, Lars, ”En antidemokratisk SD-förebild”, *Opulens* 6/9 2018 <<https://www.opulens.se/opinion/en-antidemokratisk-sd-forebild/>> (12/6 2020)
- Historisches Lexikon Bayerns <[https://www.historisches-lexikon-bayerns.de/Lexikon/Nationaldemokratische_Partei_Deutschlands_\(NPD\),_Landesverband_Bayern](https://www.historisches-lexikon-bayerns.de/Lexikon/Nationaldemokratische_Partei_Deutschlands_(NPD),_Landesverband_Bayern)> (28/1 2020)
- Hübinette, Tobias, ”SD:s ideologiska föregångare och förebilder och den svenska socialkonservatismen”, <<https://tobiashubINETTE.wordpress.com/2015/07/10/sd-socialkonservatism-unghogern/>> (12/6 2020)
- Karlsson, Mattias, ”Borgerligheten har apat efter SD – inte tvärtom”, *Expressen* 5/12 2019 <<https://www.expressen.se/debatt/borgerligheten-har-apat-efter-sd-inte-tvartom/>>(1/4 2020)
- Kungliga biblioteket, *Dagstidningar* <<https://tidningar.kb.se/>> (31/3 2020)

- Larsson, Mats J., "Nationaldemokraterna läggs ned", *Dagens Nyheter* 23/4 2014 <<https://www.dn.se/nyheter/politik/nationaldemokraterna-laggs-ned/>> (10/3 2020)
- Lennartsson, Louise, "Sverigedemokraternas brokiga historia i Lund", *Lund-agård* 8/9 2018 <<https://www.lundagard.se/2018/09/08/sverigedemokraternas-brokiga-historia-i-lund/>> (2/4 2020)
- Slätt, Richard, "Nazistisk maktdemonstration", *Expo* 14/5 2003 <<https://expo.se/arkivet/2003/05/nazistisk-%C2%BBmaktdemonstration%C2%AB>> (10/3 2020)
- Sverigedemokraternas hemsida <<https://sd.se/dokument/>> (12/6 2020)
- Sverigedemokraternas principprogram 2011 <<https://snd.gu.se/sv/vivill/party/sd/c/2011>> (28/1 2020)
- SVT Nyheter 13/9 2018 <<https://www.svt.se/nyheter/inrikes/sd-topps-inlagg-pa-sociala-medier-moter-stark-kritik>> (12/6 2020)

Litteratur

- Ahmed, Sara, *Queer phenomenology: Orientations, objects, others* (Durham, NC 2007)
- Arbetshistoria* nr. 170–171 (2019:2–3)
- Arnstad, Henrik, "Fascism – eller något annat? En ideologianalys av Sverigedemokraterna", i Madelene Axelsson & Kristian Borg (red.), *Sverigedemokraternas svarta bok* (Stockholm 2014)
- Aronsson, Torbjörn, *Konservatism och demokrati: En rekonstruktion av fem svenska högerledares styrelsedoktriner* (Stockholm 1990)
- Edgren, Lars, "Sverigedemokraternas ideologi är knuten till en lång svensk idétradition, med nära förbindelser till fascism", *Sydsvenskan* 12/10 2018
- Edgren, Monika, "About home and giving voice to experiences of marginalization: a feminist reading of the 1970s social report-books about migration policy in Sweden", *Scandinavian Journal of History* 36 (2011) s. 500–516
- Edgren, Monika, *Hem tar plats: Ett feministiskt perspektiv på flyttandets politik i 1970-talets sociala rapportböcker* (Lund 2009)
- Eduards, Maud, *Kroppspolitik: Om moder Svea och andra kvinnor* (Stockholm 2007)
- Elvander, Nils, *Harald Hjärne och konservatismen: Konservativ idédebatt i Sverige 1965 – 1922* (Stockholm 1961)
- Griffin, Roger (red.), *Fascism* (Oxford 1995)
- George, Rosemary Marangoly, *The politics of home: Postcolonial relocations and twentieth century fiction* (Berkeley 1996)

- Greiff, Mats, *Kvinnorna marscherade demonstrativt iväg: Strejker och facklig organisering bland kvinnliga textilarbetare i Ulster 1870–1914* (Ystad 1996)
- Greiff, Mats, ”Vi bodde, bad och blev utbildade som om vi vore på skilda kontinenter”: *Katolska och protestantiska arbetare i Belfast 1850–1914* (Malmö 2004)
- Hall, Patrik, *The social construction of nationalism: Sweden as an example* (Lund 1998)
- Hall, Patrik, *Den svenskaste historien: Nationalismen i Sverige under sex sekler* (Stockholm 2000)
- Hellström, Anders & Tom Nilsson, ”‘We are the good guys’: Ideological positioning of the nationalist party Sverigedemokraterna in contemporary Swedish politics”, *Ethnicities* 10 (2010), s. 55–76
- Larsmo, Ola & Per Svensson, ”SD:s hat mot demokratin är konstant”, *Dagens Nyheter* 7/1 2015 (samma artikel under rubriken ”Den konserverade drömmen”, *Sydsvenskan* 7/1 2015)
- Larsson, Stieg & Mikael Ekman, *Sverigedemokraterna: Den nationella rörelsen* (Stockholm 2001)
- Ljunggren, Jens, ”Inledning. Känslor, tid och förändring”, i Helena Bergman, Christina Florin & Jens Ljunggren (red.), *Känslornas revolution: Kärlek, ilska och lycka på 1970-talet*, (Stockholm 2017), s. 11–27
- Melby, Kari, Anu Pylkkänen, Bente Rosenbeck & Christina Carlsson Wetterbergh (red.), *Inte ett ord om kärlek: Åktenskap och politik i Norden, ca. 1850–1930* (Göteborg 2006)
- Moran, Les & Beverley Skeggs, *Sexuality and the politics of violence and safety* (London 2004)
- Nilsson, Torbjörn, *Mellan arv och utopi: Moderata vägval under hundra år, 1904–2004* (Stockholm 2004).
- Nilsson, Torbjörn, ”Moderniseringens vän eller fiende? Den svenska högern 1904–2000”, i Anders Björnsson & Peter Luthersson (red.), *Efter partistatuen: Uppsatser om politiska kulturer igår, idag och imorgon* (Stockholm 2000) s. 70–95
- Roselius, Aapo, Oula Silvennoinen & Marko Tikka, *Svart gryning: Fascismen i Finland, 1918–1944* (Stockholm 2018)
- Sandström, Glenn, *Ready willing and able: The divorce transition in Sweden 1915–1974* (Umeå 2012)
- Svensson, Per, *Vasakärven och järnröret: Sverigedemokraterna och den långa bruna skuggan från 30-talet* (Stockholm 2015)
- Torstendahl, Rolf, *Mellan nykonservatism och liberalism: Idébrytningar inom högern och bondepartierna 1918–1934* (Uppsala 1969)
- Yuval-Davis, Nira, *Gender & Nation* (London 1997)